

Sporları Üzerine Araştırmalar, İstanbul 1938, s. 7-19; Safâ, *Edebiyyât*, II, 422-423; Nefisi, *Târih-i Nâm u Nesr*, II, 158; Sezgin, *GAS*, VIII, 79; Agâh Sırri Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, s. 141, 221; Ahmet Turan, *İslâmiyye Spor ve Önesi*, Ankara 1985, s. 5-9; Müjdat Uluçam, *Süleyman b. Ahmed et-Taberânî ve Fadlu'r-remy ve ta'limih Adlı Cüz'ü* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 55-57; Mehmet İhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Sporu ve Temel Teknikleri* (yüksek lisans tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Herrigel, *Zer ve Okçuluk* (trc. Ömer Cemal Güngören), İstanbul 1993, tercüme edenin giriş, s. 11-24; Atif Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara 1995, s. 233-238, 253, 362; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999, tür.yer.; Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s. 95-141; Mustafa Kutlu, "Ok", *TDEA*, VII, 110-112.

 HASAN AKSOY

KAVUK

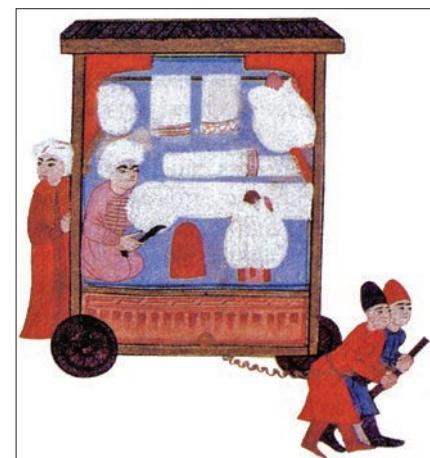
Bir başlık türü.

Bağdat'ın bir mahallesi) ve Mâverâünne-hir'de bulunan Şâş'ta kalensüve imalâtının yapıldığı ve buraların kendine has kavuk stilleri olduğu anlaşılmaktadır. Mes'ûdî, Halife Mu'tasim-Billâh'ın, ağabeyi Me'mûn gibi Acem meliklerinin giydiği şâşiyeye kalensüve giydiğinden ve halkın da ona uyduğundan söz eder (*Mûrûcû'z-zeheb*, IV, 228). Abbâsîler devrinde değişik sınıf ve rütbelere göre farklı kavuklar giyiliyordu. Meselâ kadılar taylasanlı uzun kalensüve (tavile) kullanırlardı. Küpe benzeyen ve muhtemelen bu sebeple "deniyeye" de denilen kavuk bir zirâ (yaklaşık 45 cm.) yüksekliğinde olur, kadılara heybetli bir görünüm verirdi (Mez, I, 316-317).

XIII. yüzyıldan günümüze ulaşan minyatürlerden, çini ve taş yapılarda ki tasvirlerden Selçuklu dönemi kavukları hakkında bilgi edinilmektedir. *Varaka* ve *Gülşah* minyatürlerinde Varaka yer yer kırmızı, yeşil, taylasanlı kavukla tasvir edilmiştir. Cezerî'nin *el-Câmi' beyn'e'l-'ilm ve'l-'ameli'n-nâfi'* adlı eserinde (s. 10, 220, 263) katlar halinde destar sarılmış, omuzlara inen taylasanın üç kısmı işlemeli değişik renkli kavuklar görülmektedir.

Osmanlılar horasânî, üsküp, yûsufî, se-lîmî, kallâvî, örf, mücevveze gibi adlarla anılan birçok kavuk türü kullandılar. İlk dönemlerde bilhassa seferlerde daha çok üsküp giyilmesi âdetti. Hoca Sâdeddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın icadı olan üsküp I. Murad zamanında yaygınlaşmış, keçeden yapılan börk ağır altın sirmalarla süslenerek padişahlara, mevki ve makam sahibi kişilere has bir başlık durumu-na gelmiştir. Hoca Sâdeddin, ilk Osmanlı sultanlarının Bursa'da mezarlari başı-

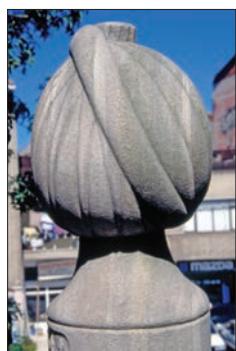

Sehzade Mehmed'in sunnet şenliğinde kavukların resmîcîdini tasvir eden minyatür (Nakkaş Osman, *Surnâme-i Hümayûn*, TSMK, nr. 1344, vr. 353* dan detay)

daki sîrمالı taçların üzerine sarılan yûsufî destarın burmalarının eşsiz olduğunu, dolama dilimlerindeki kvırımların ne rede sona erdiğini en keskin gözlerin bile kestiremeyeceğini yazar (*Tâcü'l-tevârîh*, I, 68). Yûsufî daha çok bir destar şekliydi ve Hz. Yûsuf'a nisbetle bu adı almıştı. Ancak başa geçecek tarafı dar, tepeye doğru genişleyen üstü dilimli, tepe kısmı hariç diğer kısımları tûlbentle örtülü bir tür kavuğa da bu ad verilmiştir. Daha çok padişahın tahta çıkarken giydiği yûsufî üzerinde üç siyah sorguç bulunurdu. Padişah vefat ettiğinde tabutu başına siyah sorguçlu yûsufî kavuk konulurdu.

Fâtih Sultan Mehmed'in kanunnâmesinde, "Hizmetkârlarına mücevveze giydirmek vüzerânın ve kazaskerlerin ve defterdarların yoludur ve beylerbeyiler ve sancak beyleri üsküp yürütmek gerekir" ifadesi yer alır (Akgündüz, I, 321). Mücevveze 30-35 cm. boyunda, mukavvadan, yukarıya doğru genişleyen yuvarlak (üstüvâni) şekilde yapılır ve üzerine beyaz tûlbent çekilir. Tepe kısmında ceviz gibi kırmızı kumaştan bir ilâve yapılırdı ki kavuğun adı da bundan gelmektedir. Yavuz Sultan Selim'e nisbetle selîmî denilen kavuk 65 cm. kadardı. Mücevvezeden daha uzun olan selîmînin yukarısı ağızından genişçe, tepesi yarık ve düzdü. Üzerine tûlbent sarılırdı. Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına kadar padişahlar birtakım değişikliklerle bu kavuğu giydiler. Tevkîf Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'nde belirtildiğine göre önceleri pâyeye mahsus ve pâyesi ol-

Üst kısmı kavuk şeklinde biçimlendirilmiş bir mezarın baş taşı ile, çeşitli kavuk tiplerinin görüldüğü II. Selim dönemine ait yağlı boya bir tablodan detay (TSM, Padişah Portreleri Salonu)

KAVUK

mayanların perişâni giymeleri teamülken bu usul XVII. yüzyılın ortalarından itibaren terkedilmiş ve daha sonra vezirlerin selîmî veya kallâvî giyikleri yerlerde devlet erkanının selîmî giymesine izin verilmiştir. Vezirler padişahın huzuruna çıktılarında selîmî giyerlerdi. Mevlid alaylarında vezirler, nişancı, defterdarlar, yeniciler ağası, mîr-i âlem, rikâp ağaları, böyük ağaları, çavuşbaşı, reisü'l-küttâb, cebecibaşı selîmî giyerlerdi. Kanunnâmede sözü edilen kallâvî sadrazam ve vezirlerin giydiği, kesik kenarları yuvarlak piramit şeklinde bir kavuktu. 40 cm. uzunluğundaki kavuçun üzerine gayetince Hint tûlbendi sarıldıktan sonra sola doğru dört parmak genişliğinde sırma bir şeritle süslenirdi.

Osmanlı ulemâsı daha çok örf giymiştir. Takke, fes ve emsali başlıkların üzerinde sarılan sariğa örf tabir edilirdi. Bunlar önceleri gelişigüzel sarıldığı halde I. Ahmed devrinde itibaren usule tâbi tutulmuştur. İlmiye sınıfının derecelerine göre değişik kavuklar kullanılmıştır. Hâcegân sınıfının kavuklarına kafesli destar sarılırdı.

Muhâtil sınıflardaki memurların kendilerine has kavukları vardı. Bunların bazları paşâ, kâtibî gibi mesleğe nisbetle anılırdı. Topçu zâbitleri kalafat giyerlerdi. Kavukta giyenin mesleğiyle ilgili işaretler bulunabilirdi. Serdengeçtiler kavuklarını tüylerle süslerlerdi. Doğancılar, şahinciler av veya doğan tüylerinden tezynat yaparlardı. Kavuk üzerinde ulemâ beyaz; tarikat mensupları beyaz, kırmızı, yeşil, siyah; halk ise ağbanı sarık sarardı. Sarık sarılış şekline göre dardağan, silme, burma gibi adlar alındı. Sarığın sarkık olarak bırakılan ucuna taylasan denirdi. Tarikat ehlinin ve şeyhinin giydiği kavukların dilimlerinin sayıları da farklı anımlar taşırdı. Kişinin sahip olduğu mevkii gösternen kavuğu mezar taşına da işlenirdi.

Osmanlılar'da II. Mahmud dönemine kadar kavukçuluk meslekî bir sınıfı. Minyatürleri Nakkaş Osman tarafından çizilen 990 (1582) tarihli *Surnâme-i Hümâyûn*'da takyeçiler, keçe külâh yapanlar, sarıkçilar, arakçın dikicileri yani kavukçu ustaları gösterilmiştir. Minyatürdeki atölye-dükkânda ustaların birinin ateşi körükleme tasviri kavukların sıcak kâlıplandığına işaret etmektedir (vr. 216^a). Padişahların kavuğu Topkapı Sarayı'nda Sarık Odası veya Revan Odası denilen yerde sarılırdı. 1829'da çıkarılan elbise ni zamnâmesiyle çok değişik kavukların yerine düzenin sağlanması için fes giyilmesi kararlaştırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 165; R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les arabes*, Amsterdam 1845, s. 188, 240-244, 281, 298, 305-312, 365-371, 395; Clauson, *Dictionary*, s. 583; Mes'ûdî, *Mü'rûcü'z-zeheb*, [baskı yeri yok] 1984 (Dârû'l-hicre), IV, 228; İsmâîl b. Rezzâz el-Cezerî, *el-Câmi'c beyn'e'l-îlm ve'l-'ameli'n-nâfi' fi şinâ'ati'l-hiyel*, Ankara 1990 (tipkibâsim), s. 10, 59, 96, 120, 157, 209, 220, 257, 263; Hoca Sâdeddin, *Tâc'u'l-tevârih*, İstanbul 1279, I, 39-40, 68; Tevkî Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, I/3 | 1331 | içinde), s. 514, 517-519, 521, 531; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kiyâfeti Askerîyesi*, İstanbul 1325, s. 28-33; Nakkaş Osman, *Surnâme-i Hümâyûn*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 16^b-17^a, 180^b-181^a, 216^a, 352^b-353^a; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 55, 217-221; Mez, *el-Hâdâretü'l-İslâmîyye*, I, 316-317; Emin Çenkmen, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul 1948, s. 30, 192-193; Nureddin Sevin, *Onuç Asırlık Türk Kıyafet Tarihi*, Bir Bakış, Ankara 1973, s. 16-17, 45-48, 62, 70; İzzet Kumbaracılar, *Serpüşârlar*, İstanbul, ts. (Türkiye Turing ve Otomobil Kuruşum), s. 10-11, 18-19; Salâh Hüseyin el-Ubeidy, *el-Melâbîsî'l-'Arabiyyetü'l-İslâmîyyefi 'âşî'l-'Abbâsiyyi's-sâni*, Bağdad 1980, s. 94-95, 97, 100, 108-109, 115-116, 136-137; Özden Süslü, *Tâsvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s. 16, 20, 27, 30, 33, 41, 48-49, 83-84; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahâllilleri*, İstanbul 1990, I, 321; Pakalın, I, 55, 64; II, 133-134, 142, 149, 213, 217-218, 593-595, 746, 758; III, 129-130, 161, 189-191, 560-561, 639.

NEBİ BOZKURT

KAVUKÇÎ
(القاوچي)

Ebü'l-Mehâsin Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm et-Trablusî el-Kavukçî (ö. 1305/1888)

Muhaddis, fâkih ve mutasavvîf.

12 Rebîülevvel 1224'te (27 Nisan 1809) Trabluşsam'da doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz. Ömer'e dayanmaktadır. Önceleri mutasavvîf Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî'ye nisbetle Meşîş olarak tanınan Kavukçî, ailesinden birinin kavuk imalâtiyla uğraştığı, yaptığı bir kavuğu Osmanlı Padişahı Sultan Mustafa'ya (?) hediye etmesi üzerine padişahın kendisine Trabluşsam'a iki saat mesafedeki Zekrûn beldesini hediye etmesinden sonra Kavukçîbaşı sıfatıyla anılmaya başlandığı söylemekteidir. İlk öğrenimine memleketinde başlayıp 1239'da (1823-24) Mısır'a gitti; Ezher'de fikih öğrenimi gördü, aklî ve naklî ilimler tahsil etti, hadis ilimleri üzerinde yoğunlaştı. Yirmi yedi yıl kaldığı Mısır'da isimlerini *Ma'denü'l-le'âlî fi'l-esâni'di'l-'avâ-*

î adlı eserinde saydığı pek çok âlimden faydalanan olup Mahmûd ed-Desûki, Bahâeddin Muhammed b. Ahmed el-Behî, Muhammed Âbid es-Sindî ve İbrâhîm el-Bâcûrî onun hocalarından bazılarıdır. Ahmed b. Hasan b. Reşîd el-Kâthânî'den, başta Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh'i* olmak üzere değişik ilim dallarına ait muhâtil kitapların icâzetini alan Kavukçî memleketine döndükten sonra Câmu'u'l-Tâhhâm'da ders okutmaya ve eser telîf etmeye başladı. Ebû Abdullah Muhammed b. Halîfe el-Medenî, Ebû'n-Nâsî el-Hatîb, İbn Âbide el-Hadramî ve Ebû'l-Hâsan Ali b. Zâhir onun talebeleri arasında yer aldı.

Etkili bir hatip ve çok sayıda mûridi bulunan bir mutasavvîf olduğu anlaşılan Kavukçî 1305 yılı Receb ayının ortalarında (1888 Mart sonları) çıktıği son hac yolculuğunda Mansûre'ye uğrayıp Mısır'a gitti. Zilkade (Temmuz) ayına kadar orada kalarak bir Osmanlı gemisiyle Cidde'ye, oradan da Mekke'ye geçti. Umre ziyaretini tamamlandıktan sonra başlayan humma sebebiyle 7 Zilhicce 1305'te (15 Ağustos 1888) veda kapısı civarında vefat etti ve Hz. Hatice'nin kabri yakınlarına defnedildi.

Eserleri. Çeşitli ilim dallarında büyükü küçüklü 200 kadar eseri bulunduğu belirtilen Kavukçî'nin çalışmalarından bazıları şunlardır: 1. *el-Lü'lü'ü'l-mersû' fî-mâ lâ așle lehû ev bi-aşlihî mevzû'*. Mukaddimesinde, hadis olarak şöhret kazanıp yayıldığı halde senedi bulunmayan veya udurma olan rivayetleri bir araya getirmeyi amaçladığını ifade eden müellif, hadis uydurmacılığını yasaklayan haberlerle âlimlerin bu konudaki görüşlerini kaydettikten sonra 742 rivayeti alfabetik olarak sıralamıştır. Eser önce mûridlerinden Abdulla el-Attâr tarafından neşre hazırlanmış, oğlu Muhammed Kermâleddin tarafından gözden geçirilip müellifin hayatı hakkında bir giriş ilâve edileerek Radîyyûddin es-Sâgânî'nin *el-Mevzû'âtî* ile birlikte basılmış (Kahire, ts., 1305), daha sonra bu matbu nûshayı esas alan Fevvâz Ahmed Zemerî eserin ilmî neşrine gerçekleştirmiştir (Beyrut 1415/1994). 2. *ez-Zehebî'l-ibrîz serhu'l-Muce'mî'l-vecîz min ehâdîsi'r-resûli'l-azîz*. Abdulla b. İbrâhîm el-Mîrgânî'nin eserinin şerhidir (Beyrut 1316). 3. *Cevâmi'u'l-kelim*. Müellifin *Tenvîrû'l-ķulûb ve'l-ebsâr min ehâdîsi'l-Muṣṭafa'l-muhtâr* adlı eserinden seçip alfabetik sıraya göre düzenlediği 1000 hadisten oluşan esere ayrıca, Bedîr ve Uhud gibi gaz-